

Клименко О. Л.,
кандидат філологічних наук, професор,
професор кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізького національного університету

ІНШОМОВНА ЛЕКСИКА В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті з'ясовано особливості ідентифікації та інтерпретації у художньому тексті іншомовної лексики, визначено її роль у структурі та концептуальній системі літературного твору як засобу реалізації цільової настанови автора, спрямованої на здійснення впливу на читача.

Ключові слова: іншомовна лексика, художній дискурс, ідентифікація, інтерпретація.

Постановка проблеми. Іншомовна лексика, яка має певні стилістичні ознаками та додаткові фонові конотації, часто стає джерелом словотворчості, задовольняючи естетичні потреби авторів художніх творів. І не завжди впровадження іншомовної лексики до тканини художнього тексту обмежується вживанням екзотизмів та варваризмів для відображення місцевого колориту. Інколи згідно із авторською інтенцією іншомовна лексика використовується як матеріал для створення індивідуальних авторських інновацій. У випадку із оказіональним використанням, коли іншомовні одиниці інтегруються автором до художньої системи твору для створення певного стилістичного ефекту, постає проблема їх ідентифікації у тексті та адекватної інтерпретації.

Мета статті полягає у комплексному аналізі особливостей функціонування у художньому творі Е. Берджесса «The clockwork orange» іншомовної лексики, що використовується оказіонально в мові підлітків, та визначенні можливих способів її ідентифікації та інтерпретації.

Виклад основного матеріалу. У романі Е. Берджесса «The clockwork orange» іншомовна лексика лежить в основі створення мови підлітків. Лексичні одиниці російського походження, асимільовані за законами англійської мови, використані автором оказіонально, створюють справжню систему спілкування британських підлітків. У романі мова, створена Е. Берджессом, отримала назву «*nadsat*» – це модифіковане закінчення російських числівників від «одинадцяти» до «дев'ятнадцяти». Така назва пояснюється тим, що носіями її в романі були підлітки (*nadsatyje*) – «тінейджери» («*teenagers*»), буквально «надцятилітні»; або скорочено «тіни» – «*teens*»).

Використання автором вигаданої мови мало не тільки естетичну, але й досить прагматичну мету. Стенлі Хайман писав, що Е. Берджесс знав про те, що сленг як лінгвістичне явище має змінну природу, і якщо використати сленг молоді свого часу, то через кілька років він стане несучасним та немодним. Автору необхідно було, щоб мова його героїв була унікальною та залишалась би нестаріючою і незвичною, підкреслюючи байдужість молоді до суспільних норм і правил та незалежність молодіжної субкультури від решти суспільства.

Розглядаючи особливості використання іншомовної лексики в романі Е. Берджесса «The clockwork orange», можна виокремити її основні риси як явища оказіонального: це лексика, характерна для усного мовлення; має емоційну

забарвленість і яскраво виражену експресивність; для такої лексики характерна обмежена зрозумілість, іронічність та грубуватість, концентрація навколо понять, що відображують не стільки соціальні цінності, скільки «антицінності». Деякі з цих рис (ненормативність, позасистемність, новизна та незвичність, належність до мовлення, прагматична направленість, висока експресивність, номінативна факультативність) дають змогу віднести ці одиниці до розряду стилістично маркованої лексики або лексики зниженого стилістичного тону.

Крім того, причини створення оказіональних одиниць (соціальна потреба неординарного найменування усього нового, тенденція до економії, уніфікації мовних засобів, використання номінацій із різною внутрішньою формою та етимологією, прагнення досягти максимальної емоційно-експресивної та стилістичної виразності слова [3, с. 99]) збігаються із причинами, які наводять дослідники стилістично зниженої лексики, такими як прагнення мовця до конкретності та новизни; протест проти стандарту, внаслідок якого звичні традиційні номінації замінюють новими, оригінальними та експресивними [6, с. 68].

На нашу думку, це явище цілком виправдане. Причиною вживання стилістично маркованої лексики (часто із негативною оцінкою) є протест молоді проти узвичаєних норм, споконвічний конфлікт «батьки-діти», непорозуміння зі старшим поколінням, незадоволення дійсністю. Як відзначає К. Бейрахова, обмежена зрозумілість також сприяє використанню лексики стилістично зниженого тону саме підлітками, які прагнуть до самовираження та невтручання з боку дорослих, а така лексика є засобом конспірації, умовною говіркою, зрозумілою лише для членів групи [1, с. 7]. Тому автор настільки змінює зовнішню форму слова, що інколи дуже складно відрізнити його від інших власне англійських лексем, особливо сленгізмів та жаргонізмів, які теж вирізняються незвичністю та оригінальністю форми та складу.

О.В. Ребрій підкреслює, що необхідною умовою введення оказіональної одиниці в мовленнєвий ряд є можливість адекватно її інтерпретувати. Інакше виникає загроза «збою» комунікації. Засобом подолання цієї загрози, на думку дослідника, є експліцитна семантизація (пояснення) новоутворення [4, с. 15].

Для пояснення незасвоєних запозичених слів дослідники вирізняють декілька способів семантизації, починаючи із введення у текст термінологічного визначення (дефініції) і закінчуючи звертанням до малоінформативних, але легко доступних та компактних аналогів та родових термінів [2, с. 17].

Серед експліцитно семантизованих іншомовних одиниць в романі Е. Берджесса «The clockwork orange» можна виокремити декілька груп:

I. Іменники на позначення частин тіла:

1) ...I had one in the shape of a spider, Pete had a rooker (a hand, that is), ...and poor old Dim had a very hound-and-horny one of a clown's *liso* (face, that is)... [7, p. 2];

2) *Then we wore waisty jackets without lapels but with these very big built-up shoulders ("pletchoes" we called them)* [7, p. 2];

3) *... then I cracked this veck who was sitting next to me and well away and burbling a horrorshow crack on the ooko or earhole, but he didn't feel it...* [7, p. 4];

4) *Dim had a real horrorshow length of oozy or chain round his waist, twice wound round, and he unwound this and began to swing it beautiful in the eyes or glazzies* [7, p. 16];

5) *Then I tooth-cleaned and clicked, cleaning out the old rot with my yahzick or tongue...* [7, p. 32].

II. Іменники на позначення людини:

1) *It was nadsats mostly milking and coking and fillyng around (nadsats were what we used to call the teens)...* [7, p. 27];

2) *When we got outside of the Duke of New York we viddied a burbling old pyahnitsa or drunkie, howling away at the filthy songs of his fathers...* [7, p. 13];

3) *I was at the back of the Wing Chapel near where the warders or chassos were standing with there rifles and their dirty bolsly blue brutal jowls...* [7, p. 77];

4) *There was a foolish and boyish prank, my so-called friends persuading or rather forcing me to break into the house of an old pitisa – lady, I mean* [7, p. 155].

III. Пояснення деяких предметів матеріального світу (real-world items):

1) *Dim had a real horrorshow length of oozy or chain round his waist, twice wound round, and he unwound this and began to swing it beautiful in the eyes or glazzies* [7, p. 16];

2) *"A cup of the old chai, sir? Tea, I mean"* [7, p. 37];

3) *"And what would you do," I said, "with the big big big deng or money as you so highfaluting call it?"* [7, p. 52];

4) *"I'll just get my platties," I said, at the stair-floor, "that is to say clothes..."* [7, p. 164].

IV. Лексеми, пов'язані із Богом та релігією (оскільки питання порушення моралі та деградації людини займають центральне місце в романі):

1) *My young hoodlum comes to the revelation of the need to get something done in life – to marry, to beget children, to keep the orange of the world turning in the rookers of Bog, or hands of God, and perhaps even create something – music, say* [7, p. viii];

2) *Then the lights started cracking like atomics... and you were just going to get introduced to old Bog or God when it was all over* [7, p. 4];

3) *...and he was govoreeting as a man of Bog... So he knew what he talked of, being a Godman* [7, p. 41].

Серед способів ідентифікації елементів «nadsat» у романі слід також відзначити «операцію паралельного підключення» [2, с. 17], суть якої полягає у паралельному використанні двох чи більше номінацій. Це забезпечує точність номінації (і, як наслідок, ідентифікації, тобто впізнання об'єкта реальної дійсності, позначеного цією одиницею). Тим більше, чергування запозиченого слова із паралельним аналогом полегшує читачеві розуміння незнайомого слова.

В романі Е. Берджесса «The clockwork orange» у більшості випадків паралельному підключенню підлягають прикметники:

1) *We put our maskies on – new jobs these were, real horrorshow, wonderfully done really...* [7, p. 9];

2) *The stary old baboochkas were still there...* [7, p. 11];

3) *And then in the afterlunch I might perhaps itty off to the old skolliwoll and see what was vareeting in that great seat of gloopy useless learning* [7, p. 35];

4) *And there was a bolsly big article on Modern Youth by some very clever bald chelloveck* [Burgess 1986, p. 41];

5) *"Stop, you grahzny disgusting sods"* [7, p. 113].

За результатами досліджень О.В. Ребрія, який створені авторами художніх творів штучні мови називає «квазімовами», одиниці цих мовних систем – «квазілексеми» – часто тлумачаться автором у підрядкових примітках або у глосарії, який подається у творі окремо, щоб не порушувати цілісності тексту [5, с. 536]. Але в романі Е. Берджесса «The clockwork orange» автор не склав глосарію «nadsat» і не вдавався до підрядкових коментарів, застосовуючи інший спосіб: читач безпосередньо вводиться до зображуваного світу, а квазілексеми не пояснюються спеціально, а інтерпретуються на основі контексту.

У більшості випадків найважливішу роль при сприйнятті окаяціонального слова відіграє контекст – «мінімум мовленнєвих зусиль, необхідних для розуміння слова» [3, с. 101]. Стосовно розуміння окаяціоналізмів контекст розширюється від безпосереднього мовного оточення до чогось більшого. Проте навіть за відсутності повного контексту окаяціональне слово піддається інтерпретації. Дослідник творчості Е. Берджесса Т. Далрімпл мав такий погляд на розуміння іншомовної лексики в романі: «Читач, навіть якщо він не знає російської мови, виявляє, що деякі значення є цілком зрозумілими з контексту» [8, с. 3].

Дуже часто чинником, що сприяє адекватній інтерпретації у контексті, є атрибутивний елемент, який у реченні виконує функцію означення або порівняння:

1) *...and there I was dancing about with my britva like I might be a barber on board a ship on a very rough sea* [7, p. 16];

2) *...with her was this chelloveck who was her moodge, youngish too with horn-rimmed otchkies on him...* [7, p. 21];

3) *...there were two: "Honey Nose", sung by Ike Yard, and "Night After Day After Night", moaned by two horrible yarbleless like eunuchs whose name I forget* [7, p. 45];

4) *...so you could tell there were plenty of mewing kots and koshkas writhing about down there* [7, p. 58];

5) *...and there was a copy of "A Clockwork Orange", and on the back of the book, like on the spine, was the author's eemya – F. Alexander* [7, p. 158].

Інші слова стають зрозумілими лише після вторинного контексту: коли Алекс б'є ворога по «gulliver», це може бути будь-яка частина тіла, але коли *"a glass of beer is served with a gulliver"*, стає зрозумілим, що «gulliver» – це «head». (Хоча, звичайно, справа значно покращується для тих, хто знає російське слово «golova»). Наведемо ще декілька прикладів, коли значення лексичної одиниці стає зрозумілим саме завдяки ситуації, контексту:

1) *And now Dr. Brodsky said, smiling all over his litso...* [7, p. 127];

2) *O my brothers, I could have wept at his kindness, and I think he must have viddied the old tears in my glazzies...* [7, p. 154].

Висновки. Таким чином, не можна вважати, що винайдений Е. Берджессом своєрідний «nadsat» є цілковито незрозумілим для читачів, які не володіють російською мовою. Як стверджує Т. Далрімплу, «мова, яка є абсолютно новою та незрозумілою на початку книги, стає такою знайомою та доступною читачеві у кінці, що він забуває, що колись йому доводилось лише здогадуватися про її значення» [8, с. 5]. Вжиті автором засоби паралельного підключення, експліцитної семантизації та можливості інтерпретації значення у контексті сприяють розумінню іншомовної лексики в художньому дискурсі. Дослідження особливостей функціонування іншомовної лексики в інших видах дискурсу може стати перспективою для подальших наукових пошуків.

Література:

1. Бейрахова К. Окказионализмы в книгах для детей и фантастике // English. – 2001. – № 23. – С. 1–8.
2. Кабакчи В.В. Теория и практика внешнекультурной коммуникации // Коммуникативный и номинативный аспекты единиц языка. – Львов: Наука, 1989. – С. 13–23.
3. Косович О.В. Окказионалізми у французькому художньому мовленні // Нова філологія. – 2006. – Вип. 25. – С. 98–103.
4. Ребрій О.В. Окказионалізми в сучасній англійській мові (структурний та функціональний аналіз) – Автореф. дис. канд. філол. наук; 10.02.04 / Харківськ. держ. ун-т. – Харків, 1997. – 18 с.
5. Ребрій О.В. Особенности перевода окказиональных элементов квазиязыков // Вчені записки ХГІ «Народна українська академія». – Харків: Око, 2002. – Т. 8. – С. 534–543.
6. Скребнев Ю.М. Основы стилистики английского языка. – М. : «Изд-во АСТ», 2003. – 221 с.
7. Bergess A. The clockwork orange. – New York and London: W.W. Norton and Company, 1986. – 192 p.
8. Dalrymple T. A prophetic and violent masterpiece. – <http://www.city-journal.org>. – 2003. – 10 p. Hyman S.E. Nadsat speak. – <http://www.soomka.com>. – 2004. – 5 p.

Клименко О. Л. Иностранная лексика в художественном дискурсе

Аннотация. В статье выявлены особенности идентификации и интерпретации в художественном тексте иностранной лексики, определена ее роль в структуре и концептуальной системе литературного произведения как средства реализации целевой установки автора, направленной на оказание речевого воздействия на читателя.

Ключевые слова: иностранная лексика, художественный дискурс, идентификация, интерпретация.

Klimenko O. Foreign Language Units in Literary Discourse

Summary. The article focuses on the problem of foreign language units' identification and interpretation in Modern English literature revealing their structural and functional aspects. The study distinguishes the main functions of foreign language units in literary discourse, determines their role in the structural and conceptual system of literary work as a means of realization of the author's intention aimed at exercising influence on the reader.

Key words: foreign language units, literary discourse, identification, interpretation.